

Fabijen Brižer: Šta je to ordinarni feminizam?

Fabijen Brižer (Fabienne Brugère, 1964) je francuska filozofkinja koja se bavi pitanjima estetike i filozofije u umetnosti i istorijom moderne filozofije. Pored toga proučava moral i političku filozofiju, kao i angloameričke filozofske studije i feminističke teorije. Bila je profesorka na Univerzitetu Bordo Montenj, kao i potpredsednica za međunarodne odnose. Od 2014. predaje i na Odeljenju za filozofiju moderne umetnosti na Univerzitetu Pariz VIII. Predsednica je Univerziteta Limijer u Parizu.

Autonomija, par excellence moralna vrednost, danas je ugrožena. Čini se da svi kvaliteti ugovornih strana, odnosno političkih subjekata, iznenada nestaju pod uticajem skoro golih života na ivici preživljavanja. Sva iluzija kontrole nad situacijom nestaje. Ipak, ako je epidemija otkrila ranjivosti, njeno aktuelno zauzdavanje briše demokratiju i društvenu negu u korist ojačavanja nacionalnog suvereniteta, radikalizacije granica. Svuda se ojačavaju granice i disciplinski dispozitivi. Na onu stranu nacionalizacije virusa, prilika je pre svega da promislimo transnacionalnu svetsku zajednicu, polazeći od iskustva ranjivosti. Kako možemo izvesti tu misao, tu etiku nege iz nacionalnog konteksta, kako bi etika brige bila globalno rasprostranjena i uzeta ozbiljno u razmatranje? Nije li ovo konačno prilika da osmislimo politiku brige? Jedno istinsko proširenje političke zajednice?

Mnogi danas podržavaju ideju da je svetska zdravstvena kriza načinila neophodnim ponovno promišljanje naše nacionalne autonomije u svetlu vitalnih potreba. Novi konsenzus koji se razvija podrazumeva atrikulaciju ekonomskog patriotizma i

društva brige. Pred jednim neviđenim zastojem svetske ekonomije sa kojim se svet suočio 2020, dijagnosticirali smo da su zemlje najsposobnije za proizvodnju industrijskih dobara najbolje prošle (kineski lekovi i maske, nemački respiratori, američke i engleske vakcine, itd.). Međutim, ekonomski patriotizam može brzo prerasti u oznaku „svako za sebe“. On čini ponovo aktuelnim nacionalni suverenitet i magično pridaje krepkost suverenom subjektu. Takođe, ponovo upisuje socijalnu državu u nacionalnu državu, prizivajući povratak granica: on stvara uslove jednog novog nacionalizma, koji nosi rizik iluzornog diskursa o veličini po uzoru na moto „Make America Great Again“ bivšeg predsednika Trampa.

Pandemija koronavirusa nas nije načinila jednakim pred bolesti. Poslednji simptom te nejednakosti leži u razlikama u pristupu vakcini od zemlje do zemlje. Pritom, nismo jednaki ni u okvirima jedne nacije, shodno različitim teritorijama na kojima živimo, rodu ili socioekonomskom nivou koji smo dostigli. Širina i intenzitet nejednakosti u kojima se situiraju egzistencije, nisu nestale. Kako bi, u ovim uslovima, obnova socijalne države mogla da se pripiše isključivo naciji kao političkoj formi? Kako pažnja za druge, briga, mogu postati kompatibilne s jednim zatvorenim društvom okrenutim nacionalnim egoizmima? U stvari, mi svedočimo jednoj akumulaciji ranjivosti koja nas izlaže na svetskom nivou: kako živeti bez lekova, opreme i jednostavnih stvari, kao što su odeća i obuća proizvedeni u Kini? Šta činiti sa zemljama koje nisu proizvele vakcine bez pomoći naučno i industrijski dobro opremljenih zemalja? Naši životi su postali nesuvereni. Zatvaranje u nacionalne živote je iluzija suvereniteta.

Pandemija je otkrila jezgro jedne ogromne prekarnosti, generalizovane neizvesnosti, nemogućnosti da se projektujemo u budućnost. Štitimo pojedine grupe, dok druge stavljamo u smrtonosne situacije. Pitanje nade je ugroženo, što se posebno odnosi na mlade. Čitava jedna generacija je paralizovana između prekarnosti i katastrofa.

Nisam sigurna da se suočavamo s iskustvom bez presedana: kuga XVII veka, španska groznica u Evropi s kraja Prvog svet-skog rata, hongkonški grip koji je počeo leta 1969. ili SARS-CoV-1 u Aziji s početka XXI veka, podrazumevali su sličnu izo-laciju stanovništva, obnovljeni pristup javnom zdravlju i mere distanciranja (kao što je nošenje maske). Ono što je bez prese-dana je potpuni zastoj ekonomije svuda i u isto vreme, o čemu su izveštavali svi svetski mediji, kao i mogućnost digitalne ko-munikacije koja je postala sveprisutna zahvaljujući uvećanoj snazi GAFA (*Google, Apple, Facebook, Amazon*). Od tada, digi-talno i njegovi dispozitivi postali su vidljiviji nego ikada. Kako piše Bernard Harkurt (Bernard Harcourt) u *Izloženosti (Exposed: Desire and Disobedience in the Digital Age*, Harvard University Press, 2015.), naši životi su izloženi na društvenim mrežama, formatiraju ih algoritmi, želeli mi to ili ne. Šta će u tom slučaju biti sa našim slobodama? One se moraju ponovo promisliti.

Nisam sigurna da je omladini potpuno oduzeta budućnost. Prvo, ne postoji omladina nego omladine: između omladine vi-ših i srednjih klasa u bogatim zemljama i mladih migranata koji napuštaju subsaharsku Afriku ili zemlje pogođene ratom u ko-jima vlada kaos, kao što su Avganistan ili Sirija, postoji velika razlika u načinu života. U Zapadnoj Evropi ipak postoji jedan deo dobro školovane omladine koji veruje u feminističku borbu i u borbe za političku ekologiju. Naravno, svet je oštećen, nepravedan, u dobrom delu slučajeva podređen nasilnoj eksploataciji resursa i primarnih materija. Treba ga popraviti, a taj zadatak bez kraja ostavljamo mladima. U smislu nasleđa, mogli smo ko-lektivno uspeti bolje.

Kako vidite razliku između milosrđa i brige? Nije li milosrđe jedan kapitalistički, neoliberalni izum, koji dozvoljava drža-nje na distanci drugog i delegaciju rada brige? Znamo odlično da treba pružiti negu bolesnima, starima, mladima, siromaš-nima, ali se treba jednako pobrinuti i za klimu, biodiverzitet i institucije. Ipak, ove aktivnosti su u krizi u meri u kojoj su slabo plaćene, mreže podrške najslabijima su fragmentirane,

individualizovane, malo priznate i privatizovane. Svako pojedinačno je odgovoran za sopstvene odnose brige. Je li ova kriza brige tu zaslugom institucionalnih struktura kapitalističkih društava? Odvajanjem politike od ekonomije?

U milosrđu izvorno nema ničeg neoliberalnog; ono je moglo biti kombinovano sa neoliberalizmom u ime jedne koegzistencije svetova finansijskog kapitalizma i konzervativnog pristupa religiji. Ono je pre svega jedna stara hrišćanska ideja i praksa koja smisao dobija iz motoa: „Voli svog bližnjeg kao sebe samog“, ili kao u Jevanđelju po Jovanu: „Volite jedni druge“. U milosrđu pritom postoji i nešto veoma lepo, skoro neljudsko: ljubav prema drugima. Ta ljubav je ishod i rezultat božanskog zakona, koji neophodno stavlja Boga iznad čoveka. Etike i politike brige su mnogo skromnije. One opisuju stanje društva u terminima brige za druge (decu, bolesne, stare, itd.) ili brige za planetu i postavljaju pitanje da li su ti odnosi, uslovljeni institucijama, tržištem, sistemom vladavine, zadovoljavajući. Vrlo često oni to nisu, što omogućava dijagnostiku krize brige. Tako, teorije brige postaju normativne u ime transformacije odnosa, zarad jedne bolje budućnosti. Poslednja knjiga Eve Feder Kitej (Eva Feder Kittay), *Učeći od svoje kćerke: vrednost i briga onemogućenih umova* je simptomatična, jer afirmiše poziciju normativnosti brige koja se treba integrisati u sve procese „pružanja nege“ drugima ili svetu.

Ono mesto gde neoliberalna ideologija interveniše i gde treba da bude pobijena jeste kad pripisuje svemu isključivo individualnu odgovornost. Znamo u kojoj meri su godine Reganovog (Ronald Reagan) predsednikovanja Sjedinjenim Državama i vladavina Margaret Tačer u Velikoj Britaniji ustoličili ideju da su siromašni lično odgovorni za svoju situaciju, a da društvo daje svima sredstva da postanu uspešni pojedinci. Svi smo vezani jedni za druge i životne nesreće i izazovi nas ne pogađaju jednako u odnosu na to kojoj klasi pripadamo, u kojoj zemlji živimo, kog smo etničkog porekla ili kog smo roda.

Skoro ste objavili Ne rađamo se bivajući ženom, ženom

postajemo (Stock, 2019) i pišete: „Postoji samo uobičajeni feminizam, samo preko glasova i priča žena“, ili „Imperijalistički zapadni feminizam ne postoji. To ne bi bio feminizam“. Insistirajte na feminizmu za sve, jednom običnom feminizmu koji uzima u obzir stvarnost žena toliko zavisnih od svojih geografskih, kulturnih i ekonomskih konteksta (u svetu, 70% siromašnih su žene). Predstavljate takođe i inovativnu ideju koja se sastoji iz toga da hormonalno telo tera na propitivanje istorije žene i njenog mesta u društvu, jednom kada više nije reproduktivno telo. Da li ova dva pristupa dozvoljavaju da se obnovi savremeni feminizam?

Obični (ordinarni, svakodnevni) feminizam biće veliki projekat XXI veka: žene zaista žele jednu emancipaciju koja menja njihove obične živote, bilo da žive u Parizu, Njujorku, Buenos Ajresu ili Lagosu. One sve manje podnose oblike ugnjetavanja koje se svakodnevno vrše nad njima i sve više i više govore: u ime čega je polovina čovečanstva podređena? Emancipacija žena se već najavila kao tema sa pokretom #MeToo, ženskim marševima u Argentini ili Poljskoj, pobunjeničkim pokretima žena u Iranu ili Kurdistanu, ili prisustvom feministkinja na poslednjim protestima u Alžiru. Ceo svet zna da se ta revolucija priprema. To je razlog zašto se različiti oblici patrijarhalnog ugnjetavanja reorganizuju, globalizuju i zbijaju svoje redove intenzivnije nego ikad, kako bi održali stari režim.

Pred ovom svetskom ofanzivom, feministkinje svih zemalja imaju potrebu da se ujedine. Filozofkinja Džudit Batler definiše feminizam kao „koaliciju razlika“. Treba se vratiti tom projektu. Postoji jedan proglašeni ali ipak interesantan termin, a to je „sestrinstvo“, shvaćeno kao solidarnost među ženama. Istoričarka Arlet Farž (Arlette Farge) je pokazala koliko se ženska solidarnost razvila u sedamdesetim godinama i kako se raspršila potom na klasnim podelama i individualizmu društva. Veliko pitanje sa kojim se žene danas suočavaju je društveno pitanje, ta nezaobilazna realnost razlika u moći i bogatstvu u svetu. Jer,

razlike nisu samo među različitim bojama kože, već se one još više odražavaju kroz nivoe života, dozvole kretanja i izražavanja, delovanja: između rukovodećeg kadra (bilo da živi u Evropi ili Africi) i izbeglice bez dokumenta ili žene koja živi na ulici ne postoji solidarnost. Između Dankinje čije studije finansira Vlada i Bugarke ili Rumunke u zapečku Evrope sa niskim platama, takođe ne postoji solidarnost. Ove solidarnosti treba stvoriti u feminizmu koji dolazi.

Aktivistički život je danas oslabljen podivljalim individualizmom i eksploatacijom bogatstva u svetu koja je jača nego ikad. Feministički diskursi ne smeju se ukrotiti ili podeliti po klanovima. Povratiti ideju o univerzalnom u feminizmima današnjice znači razviti solidarnost žena prema ženama, muškaraca prema ženama, bogatih prema siromašnima. To je današnji projekat običnog feminizma koji afirmiše ideju da sloboda i jednakost žena dolaze kroz borbu žena protiv svih religioznih, političkih, ratničkih i seksualnih činova koji ih podređuju. „Sestrinstvo“ je jedna potraga za pravdom za žene koje ne uzimamo u obzir, upravo za one koje nisu tretirane pravedno.

„Budućnost ostaje širom otvorena“ piše Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir), pod uslovom da je pripremimo shodno oblicima života koji nas se tiču. Pod uslovom takođe da uzmemo u obzir različita doba života. To je ono što sam htela da uradim u knjizi *Ne rađamo se ženom, ženom postajemo*. Bovoar insistira na različitim oblicima tlačenja žena u zavisnosti od starosnog doba i stvorenih okolnosti. Menopauza je trenutak koji feministkinje često zaboravljaju; još je tabu jer ima kao залог povratak hormonskom telu kroz bitne promene u materijalnom univerzumu žena. Treba misliti ovo i uvek imati na umu da je feminizam smešten u određenu situaciju, da je pluralan i da se telo ne završava na kulturnim i društvenim reprezentacijama koje imamo. On je takođe proživljeno, hormonsko telo, sa svojim ličnim vizualizovanim oblicima, koje takođe možemo podvrgnuti oblikovanju, transformaciji, hirurškim zahvatima, itd.

Da li je od 1968. mogućnost seksualne agresije zaboravljena u ime seksualnog oslobođenja? Šta je to nasilno u manifestaciji, i brutalno u oslobođanju želje? Peticija Gabrijela Maznefa (Gabriel Matzneff) „Dete, ljubav, odrasli“ objavljena u Le monde-u 26. novembra 1977. i sutradan u Libération-u, ponovo se našla u žiži. Bila je to jeziva propedofilska peticija, koju je potpisalo oko šezdeset intelektualaca, među kojima su Bernar Kušner (Bernard Kouchner), Džek Lang (Jack Lang), Žan-Pol Sartr, Simon de Bovoar, Rolan Bart (Roland Barthes), Žil i Fani Delez (Gilles et Fanny Deleuze), Andre Gliksmann (André Glucksmann) i drugi. Petnaest dana kasnije, novine su objavile nekoliko oštarih odgovora na tu „beskrupuloznu odbranu greha“. Znak da možda, na kraju, to i nije krivica epohe?

Malo sam pisala o kontekstu Maznefove peticije. Rekla bih pre svega da intelektualci/filozofi nisu bezgrešna bića, da nisu uvek u pravu i da mogu biti žrtve duha vremena ili javnog mnjenja, da mogu loše proceniti sopstveni nivo znanja u ovoj ili onoj oblasti. Na primer, Ruso je napisao izvanredne tekstove o kritici vlasništva ili mogućnosti direktne demokratije, ali je zato bio užasan prema ženama u petoj knjizi *Emila*, jer Sofi je opisana kao neko ko treba da bude komplementaran sa Emilom, što će reći: ne previše obrazovana i dovoljno na usluzi svom mužu.

Neupitno je da su naša društva postala moralnija, progonjenija idejom pristojnosti. Dobro smo to videli u onome što se u Francuskoj naziva „afera Polanski“; kinematografa je vrlo dobro zaštitio milje francuskog filma koji ga je dočekaao otvorenih vrata kada mu je zabranjen boravak na teritoriji Sjedinjenih Država zbog silovanja maloletnice 1977, slučaja koji je američko sudstvo odbilo da zatvori. Na promociji filma Romana Polanskog *Osudujem*, 13. novembra 2019, u trenutku kada je režiser ponovo optužen za silovanje, moralna osuda se javlja kolektivno u Francuskoj i glas feministkinja se nadaleko čuje. Možemo reći da, na etičkom planu, iznenađujuće deluje upravo zaštita koju Roman Polanski uživa u miljeu francuskog filma, miljeu u kojem se nalazi na institucionalnoj poziciji. Postoji dakako za-

kon tišine i nemogućnost slušanja u tom miljeu, zato što postoji poredak veličine „velikih ljudi“ i taj bi poredak veličine bio doveden u pitanje kada bi se čule reči žrtava. Radi se o zaštiti jednog sistema koji možemo nazvati patrijarhalnim, strukturisanim od jednog snažnog muškog i slabog ženskog. To je problematično iz ugla pravde, jer svi glasovi se moraju čuti, ma koja bila njihova veličina u miljeu filma: žrtve imaju pravo na zaštitu u demokraciji u kojoj je ipak neophodno saslušati one koji se nazivaju žrtvama, kako bi se konstrusao bilo kakav sud.

Pokret #MeToo je oslobodio ženske glasove na svetskom nivou. On je otkrio centralno mesto seksualnosti u sistemu potlačivanja žena i potrebu da se izađe na kraj sa predatorskom kulturom. Kako ne podleći jednoj ekspeditivnoj pravdi koja bi otuđila muškarce od ženskog pitanja?

Svuda na svetu smo daleko od ekspeditivne pravde koja bi otuđila muškarce od ženskog pitanja. Problem je drugde: kako učiniti oslušljivim potlačivanja žena? Kako smanjiti broj femicida koji je aktuelno u porastu u Francuskoj u kojoj Vlada ne uspeva da usvoji mere koje bi stale na put tim zločinima?

Pokret #MeToo od svojih začetaka (2007. kada je Tarana Berk [Tarana Burke] osudila seksualno nasilje nad crnim ženama Sjedinjenih Država) i svuda u svetu, čini vidljivim ženske glasove. Te žene (ali takođe i grupe koje čine manjine, kao što su homoseksualci, deca-žrtve incesta, itd.) nisu jednostavno prijavile svoje agresore, one su se konstituisale kao skup glasova, koji nije ništa drugo do konstrukcije jednog prostora subjektivacija. Znamo da su se glasovi žena čuli zbog činjenice da su one preokrenule sopstvenu ranjivost kao izloženost nasilju muškaraca u specifičnu moć delovanja, u jednu kolektivnu moć.

Postoji konstituisanje glasova žena koje se događa s preokretom, preokretom stida, ali taj proces ide na drugu stranu stida. Osećaj stida nalazio se u srcu objave priča seksualno napastvovanih žena, posle afere Vajnstin (Harvey Weinstein) u hollywood-

skom kinematografskom miljeu. Uopštenije, treba spomenuti stid kod žrtava zlostavljanja ili silovanja, stid zbog toga što su bile zlostavljane i što su kao žene podložne transformaciji u objekat seksualnog nagona muškaraca. Ovaj stid čini prijavljivanje zločina često nemogućim, a kada se progovori, taj glas je često nečujan jer se smatra nevažnim. Ipak, interesantno je primetiti da se taj stid okrenuo protiv samog sebe; žrtve su postale tužiteljke s potporom podrške koja dolazi s interneta. One su jednostavno oslobodile do tada ukradenu ili nemoguću reč. Stid je promenio stranu: stid zbog pretrpljene agresije se pretvorio, usled činjenice da se govori javno o onome što se desilo, u stid za agresora čije male divlje tajne postaju javno otkrivene. Da li je taj preokrenuti stid neki otpor, a najpre jedan feministički otpor? Ne najavljuje li on nove odnose između muškaraca i žena? Ne proizvodi li on ženske glasove, obične ženske glasove (pošto se zlostavljanje tiče svih žena)? Izvesno, ali postoji nešto drugo što čini da je stvaranje ove virtuelne zajednice dospelo na stranu početnog stida, jer se on sastoji od svojevrzne reaproprijacije glasa svake žene, stvarajući istovremeno jedan kolektivni glas, pojačan svakim pojedinačnim glasom, a da taj kolektiv žena nikada ne porekne singularnost svakog glasa nego naprotiv, postane nova auditivna struktura od koje počevši svaki glas se može razviti kao pojedinačni glas.

Posredstvom sastava tog virtuelnog skupa žena, jednakost muških i ženskih glasova postaje moguća, predvidiva. Analizirati „glasove žena“ je zadatak političke filozofije. Podrazumeva se da se jedna takva analiza ne može sprovoditi bez okretanja leđa svakoj esencijalizaciji ili normativnom idealu koji postulira jedinstvenu kategoriju „žene“. Šta mogu predložiti glasovi žena? 1. Mogu ocrtati prakse subjektivacije pre nego označiti subjekte-nosiocice nekog naturalizovanog identiteta. 2. Njihov pristup je antiutemeljivački: on ostavlja po strani svaku izvorišnu tačku. Utoliko, sve je uslovno (bezuslovno ne postoji), što vodi do odbrane politike koalicija preko kojih su horizontalne veze privilegovane nad onim vertikalnim, putem osveščivanja moći roda i slušanja glasova, svih manjinskih glasova.

Živimo sa više od sedam milijardi ljudskih bića na planeti koja se zagreva; kosmopolitski elan koji crpimo iz našeg zajedničkog čovečanstva nije više luksuz, već je postao potreba. Treba li verovati da ćemo biti spaseni da bismo delovali? Ili, delujemo li s više morala i učinkovitosti ako ne znamo za kraj istorije? Ovo pretpostavlja pojavu novog smisla političke solidarnosti, koja se ne ograničava na naciju. Filozofija kao kontrakultura. Gestovi ove solidarnosti se stvaraju između različitih naroda, različitih okolnosti ranjivosti i različitih vrsta u svetu koji karakterišu akumulacija planetarnog propadanja i okretanja identitetskom. Ovo pretpostavlja nešto više od volje – viziju, filozofiju. Šta može da učini filozofija pred ovim izazovima?

Svi smo fundamentalno ranjivi. To je antropološka datost koju ne treba da krijemo. Pandemija je učinila tu ranjivost posebno vidljivom. Definicije ljudskog okrenute ka ranjivosti dovode u nepriliku, tvrdo verovanje u svemoćnog i nezavisnog pojedinca, onakvog kakvim su ga definisale teorije društvenog ugovora i suvereniteta u 17. i 18. veku, počevši od Hobsa i Loka (John Locke). Suvereni pojedinac je fikcija. Pritom, odbijanje fundamentalne ranjivosti svih pojedinaca je duboko ukorenjeno u našim različitim kolektivnim narativima. S jedne strane, rođenje političkog liberalizma i njegove reaktivacije sve do Džona Rolsa, postavljaju ideal autonomije i suvereniteta putem kojeg je svaki oblik zavisnosti i ranjivosti smatran kao gubitak kontrole i racionalnosti, nemogućnost da se ispravno odlučuje, pa tako i da se učestvuje u javnom životu. Ričard Senet (Richard Sennett) podseća kako je politički liberalizam glorifikovao perspektivu slobodnog subjekta zaboravljajući da se autonomija ne donosi dekretom i da ona ne obuhvata sve trenutke života: „Dostojanstvo zavisnosti nikada nije pretstavljalo za liberalizam validni politički projekat“. S druge strane, razvitak neoliberalnih ideja, koji je analizirao Mišel Fuko, ali i mnogi posle njega, razrađuje ideju o uspešnom pojedincu koji je sposoban da uskladi sve sfere života sa zakonima tržišta. Individualni proračun, prema kojem je svaki interes racionalizovan, postaje sveprisutan sa ciljem svo-

đenja svake odgovornosti na individualnu odgovornost. Ovakvo razmišljanje implicira da je biti siromašan posledica individualnog ponašanja: siromah je sam odgovoran za svoju situaciju, socijalna pomoć tako postaje izlišna, te naplativi lični servis. Kako se dakle suočiti sa suštinski međuzavisnim pojedincem, karakterističnim za globalizaciju i njene domino efekte? Etika brige se interesuje za našu sadašnjost: za jedan međuzavisni, interkonektovani svet u kom se odnosi ne ograničavaju na puke egoistične interese, u kom nismo tu samo da bismo se od rođenja razvijali: mi ne možemo da živimo bez nege, bez pažnje, bez podrške drugih i podrške kolektivnih struktura, bez uzimanja svog okruženja u obzir. Institucije su dobre za pojedince kada ih podržavaju i promovišu solidarnost jednih spram drugih, inkluziju, a ne isključivanje. Takođe, sve više sanjamo o prirodi i pipci gradova nas užasavaju. Veze između sopstva i drugih živih bića, između sopstva i zemlje, nanovo se propituju. Briga se ispostavlja jednim interesantnim modelom jer vrednuje najhorizontalnije moguće odnose, nasuprot centralizovanoj vertikalnosti; dobra briga se sastoji iz nastanjivanja sveta sopstvenom subjektivnošću, svojom maštom, svojim afektima, sumnjajući u sve što bi bili markeri moći. Radi se o prepoznavanju i prihvatanju razlika, kompoziciji svetova u ime jednog zajedničkog koji se modifikuje sa svakim novopridošlim i svime što nas okružuje. Radovi Filipa Deskole (Philippe Descola) su nas naučili koliko se Zapad oslonio na ideju da ljudi žive u nekom svetu odvojenom od neljudi. Danas, briga učestvuje u otporu ovom obliku ljudske nadmoći i spaja se sa ekološkim preokupacijama, polazeći, s jedne strane, od stavljanja u prvi plan svih međuzavisnosti i ranjivosti koje nas sve stavljaju u odnos sa zemljom, i s druge strane, od dekonstrukcije svih oblika vladavine ljudi nad svetom: proizvođača nad medicinskim osobljem, muškaraca nad ženama, ljudima nad neljudima. Ovaj otpor je postao oblik ekspresije jednog „drugačije glasa“, u istraživanjima Kerol Giligan (Carol Gilligan) koja ocrta konture etike brige: „drugačiji glas je glas otpora“ dužnostima i hijerarhijama. Budimo drugačiji jedni od drugih i tražimo zajedništva, sastajanja i koalicije u ime najdemokratskijeg mogućeg društva.

Bili ste aktivni u mnogobrojnim inicijativama koje se bore za demokratiju i slobodu. Jedna od poslednjih bila je usmerena na srpski Institut za filozofiju i društvenu teoriju, kada ste se priključili internacionalnom pozivu podrške koji je doneo pozitivne rezultate. Mislite li da intelektualci mogu da načine razliku, i ako da, o kojoj razlici se radi? Koji su, prema vašem mišljenju, uloga i mesto intelektualaca u savremenim društvima i društvenim previranjima?

Intelektualci su pre svega čuvari znanja stečenog u knjigama, u umetničkim delima, u terenskim istraživanjima, u arhivama ili laboratorijskim eksperimentima. Oni pokušavaju da se kreću kroz jedan odnos znanja što ih čini skromnim osvajačima. Oni traže na određeni način što je pravo i istinito. Ako čine razliku, to čine svojim znanjem, ali ne i arogancijom, bez usvajanja uzvišene pozicije. Oni dakle mogu intervenisati u savremenim debatama i u društvenim borbama s pozicije njihovog polja kompetencije.

Ali, oni su takođe i građani, obični stanovnici te i te teritorije. U tom smislu, bez posebne kompetencije, oni mogu biti deo nekog kolektiva, pobunjenog pokreta ili političke partije. Kao i svako, u ime jedne koncepcije demokratije, pravde, slobode ili jednakosti.

Kantova krilatica iz knjige *Šta je prosvetiteljstvo?* ostaje aktuelna i korisna: *sapere aude*, drzni se znati, drzni se da koristiš sopstveni razum. Intelektualac, više nego bilo ko drugi, ne sme ostati zatvoren u sujeverjima i klišeima mišljenja. Ponekad, on se nađe u klopki, ali njegov život mora kombinovati obazrivost i zahtevnost.

Razgovor vodila Zona Zarić

Preveo Edvard Đorđević